

Dragica Čeč

ZAKAJ JE POSTOJNA HOTELA POSTATI MESTO?

»Zaradi svoje pomembne geografske lege... in zaradi svoje neomajne zvestobe do avstrijske vladarske hiše«,¹ odgovarja Nadja Adam na vprašanje, zakaj je Postojna postala mesto. Devetdeset let prej je akter tega, za kraj pomembnega dogodka, povzdigo Postojne v mesto utemeljil takole: »Smo v svojem cesarskem in kraljevem polnooblastju za dobro spoznali, s svojim sklepom z dne 9. maja 1909 leta trg Postojno v Naši vojvodini kranjski najmilostliveje uvažuje njegovo urejeno občinstvo in njegov uspešni razvoj, na prošnjo občinskega zastopstva povzdigniti v mesto.«²

V povojnih historiografskih prispevkih o Postojni so avtorji nekritično poudarjali, da je Postojna upravičeno postala mesto. »Sodobne raziskave slovenskih mestnih naselij so pokazale, da je bila Postojna glede storitvenih dejavnosti in javnih služb v četrti skupini mest skupaj z Brežicami, Kočevjem, Kranjem, Ljutomerom, Novim mestom, Slovenj Gradcem in Velikovcem, v treh nižjih skupinah pa ostalih 40 današnjih mest in naselij. Prav zato se je trg Postojna v začetku tega stoletja upravičeno potegoval za podelitev mestnih pravic,«³ pravi Ema Umek. »Uvod v zla-

to dobo pivških prosvetnih društev in vsestranskega razvoja Pivke pod Avstrijo bi lahko zajeli s 1904. in 1910. letom,«⁴ trdi Maks Smrdel, ki se je posvetil Postojni kot delu Pivške kotline s kulturnega vidika.

Pri naslanjanju avtorjev na gospodarske, upravne in obče kulturne kriterije je še vedno mogoče kimati ciklamenskemu stereotipu o »množici« mestnih veljakov. In hkrati pritrditi dejstvu, da je Postojna dobila mestne pravice zaradi pametne politike občinskega zastopa, poznanstev na Dunaju in kriterijev, ki si jih je postavila avstrijska državna statistika pri svojem delu. Cesar je v ustanovno listino res zapisal, da je navdušen nad napredkom trga, vendar je pred to dejstvo postavil »urejeno občinstvo«, ljudi torej. Odgovor na naslovno vprašanje tako lahko da le kompleksna preučitev tistega sloja postojnskega življa, ki se je do leta 1909 naslavljal s slavnim tržanstvom, potem pa se je ponosno bahal z meščansko tradicijo. Ker zgodovinarjevo delo ni, da bi preteklost ocenjeval, nastajajo ob kompleksnem preučevanju nekega fenomena številne podobe.

Prav v času, ko si je Postojna prizadevala postati mesto, je tu začel izhajati lokalni časopis

¹ Nadja Adam, *In Postojna mesto je postala...*, *Postojnska kronika*, Postojna 1999, str. 1. (V nadaljevanju: Adam, *In Postojna...*.)

² *Ibidem*.

³ Ema Umek, *Postojna – podoba od trga do mesta, v: Ljudje in kraji ob Pivki 2*, Postojna 1985, str. 113. (V nadaljevanju: Umek, *Postojna...*.)

⁴ Maks Smrdel, *Prispevki za kulturno, politično in gospodarsko zgodovino Pivke od 1848 do I svetovne vojne, v: Ljudje in kraji ob Pivki*, Postojna 1975, str. 151 (V nadaljevanju: Smrdel, *Prispevki...*.)

Notranjec, ki je dragocen vir za preučevanje tega obdobja. Če tem informacijam dodamo še fragmentarne vire (poročila jamske komisije, vodiče po Postojnski jami in župnijsko kroniko), se nam počasi prikaže slika postojnskega meščanstva.

Postojna je bila na najnižji stopnji organizirana kot občina z občinskim svetom in županom na čelu. »Župan je občini glava. Daje obrambo in podporo vsem jedanako. On se ne boji nikogar, a gospodljiv zopet ne sme biti.«⁵ Naloga župana je bila tudi, da »gospodari z občinsko imovino, užitek, občinskimi zavodi, drži red in policijo po občini. Drži v stalnem strahu občinske služabnike ter daje letni račun.«⁶ To je v postojnski družbeni stvarnosti veljalo le v teoriji, saj je s trškim premoženjem, ki je hkrati predstavljalo tudi večino občinskega premoženja, gospodaril »trški oskrbnik« (uradno poimenovan načelnik upravnništva trškega premoženja). Okrajno glavarstvo pa je bila politična institucija druge stopnje, ki je skrbela tudi za šolstvo, obrt in tuje na širšem območju.

»Z vsem preskrbljen moderni trg Postojna«⁷

Gotovo je začetek modernizacije Postojne pospešilo odkritje najlepših delov Postojnske jame na začetku 19. stoletja (1818). Pa tudi to ne bi bilo dovolj, če ne bi prisopihala, sicer s silnimi naporji, v Postojno železnica. Po njej sta se iz prestolnega Dunaja pripeljala sam Franc Jožef in njegova slavna soproga Elizabeta. V isti sapi, ko sta se navduševala nad novodobno železno cesto in »zlatim rudnikom cesarstva«, imenovanim Trst, sta si blagovolila odpreti tudi novo odkrito jamo tujskemu prometu. Jama, ki jo je že videla peščica ljudi, med njimi cela »množica« popotnikov, je z mamljivimi ponudbami binkoštnih slavij od tridesetih let 19. stoletja (1825)⁸ postala dostopna veliko širšemu krogu ljudi. Večina teh je že sprejemala moderne tokove življenja. Prav s temi ljudmi se je soočila postojnska družba in v želji po blagostanju jih je začela posnemati.⁹

V pisani postojnski družini so bili uradniki, med njimi tudi taki, ki so se rodili kot meščani. Na modernega »ptujca« so se morali pripraviti in mu ustreči številni gostilničarji. Za stari gostilničarski »ceh«, za prevoznike in druge obrtnike je postal turizem glavni vir zaslužka. Še kmečko tržanstvo je presežke naturalij prodajalo gostinskemu trgu, nekateri pa so si lahko privoščili tudi prevažanje turistov z izvoščki.

Prav zaradi stalnega oziranja po svetu, ki se je seveda dotikal tudi majhne Postojne, se je tok modernega duha ustavil tudi na Notranjskem. Svoj delež so k temu dodali preudarni okrajni glavarji, ki so morali gospodarno upravljati z državno lastnino, ter iznajdljivi novodobni bogataš v podobi švicarskega državljana Franca Proglerja. Razvoj turizma je pospešil tudi ustanovitev olepševalnega društva (1883). »Kdor si je ogledal jamo v času, ko se je razsvetljevala jama edino s kadečimi se plamenicami in brljivimi svečami, ta se ne bo mogel načuditi razliki,«¹⁰ so bili navdušeni tisti, ki so jo videli prvič čarobno osvetljeno, in to na čast presvitemu cesarju na njegovem drugem obisku v Postojni 15. julija 1883.¹¹ Električno razsvetljavo je jama dobila po zaslugi jamske komisije in po splošni modi na Slovenskem leto kasneje.¹² Žarnica je v 80. letih verjetno svetila tudi v Proglerjevem »penzjonat«¹³ hotelu (Adelsberghof), ki je predstavljal poosebitev postojnske modernizacije, čeprav je ta ostala širši postojnski javnosti neznana. Postojnčani so lahko videli načičkane dame s pritlikavimi pudlji, ki so se sprehajale po angleškem parku, ki je obdajal hotel in velik vrt, na katerem so gojili tudi brokoli.¹⁴ Lahko pa so se tudi čudili angleškemu športu, imenovanemu tenis.

njem v Postojni, povabil tudi postojnske tržane. Postojnčanom so se pridružili še na sokolskem izletu in jih navdušili za napredne ideje (Notranjec, 23. 5. 1908). Pol leta kasneje se je v postojnski gostilni že govorilo o načrtih za novo kočjo na Nanosu (Notranjec, 27. 2. 1909).

¹⁰ J. B., Postojna in nje jama, Postojna 1904, str. 13.

¹¹ Prva žarnica v slovenskem prostoru je zasvetila aprila 1883 v Mariboru (Andrej Studen, Modernizacija načina življenja, v: Preteklost sodobnosti, Inštitut za novejšo zgodovino, Ljubljana 1999, str. 36).

¹² Mnogi avtorji pri navajanju tega podatka niso natančni. Štefan Lapajne, Aus der Chronik der Adelsberger Grotte, Laibach 1905, str. 49. Postavili so 14 obločnic (Bogenlampen). (V nadaljevanju: Lapajne, Aus der...)

¹³ Ročni kašipot po Ljubljani in kranjskih mestih za prestopno leto 1908, Gorica 1907, str. 268. (V nadaljevanju: Ročni..., 1907).

¹⁴ Henrik Tuma, Moje življenje, Ljubljana 1998, str. 86.

⁵ Anton Globočnik, Nauk slovenskim županom, Ljubljana 1880, str. 1. (V nadaljevanju: Globočnik, Nauk...)

⁶ Ibidem.

⁷ Notranjec, 10. 5. 1905.

⁸ Alenka Čuk, Nada Adam, Velika veselica v Postojnski jami, Postojna 1998, str. 11.

⁹ Slavni ljubljanski turisti, sami stari znanci, ki so se v Ljubljani zbirali pri Slovenskem planinskem društvu, so na svoje izlete, ki so jih organizirali med svojim biva-

Mala elektrarna je za potrebe mesta od 1901 namenila 1/6 elektrike,¹⁵ edini problem novodobne pridobitve pa je bila »silna burja«, ki je trgala žice in je tako trg včasih ostal tudi brez električne osvetljave.¹⁶ 2/3 denarja za vodovod, ki je bil izgrajen 1902,¹⁷ je prek svojih institucij prispevala dežela. Podatek priča o spopadu med tistimi, ki so menili, da Postojni nikoli ni primanjkovalo vode, in tistimi, ki so hoteli imeti »moderno napravo, klera prebivalstvu mnogo koristi in preskrbuje z vodo tudi ob največji suši.«¹⁸ Modernizirano mesto je zaradi površnosti pri izdelavi vodovoda utrpelo nalezljivo bolezen legar (tifus), zaradi katere so morali zapreti šolo in odpovedati letni sejem. A ker je bolezen prenehala, deželni predsednik, »katerega je občinska deputacija osebno in v spomenici prosila,« ni dal »zadovoljivega odgovora«, kar bi prevedeno v sodobni jezik pomenilo, da ni odobril denarja za sanacijo vodovoda.¹⁹ Mati narava občini ni bila naklonjena in ob nekem hudem nalivu se je zgodilo ob Jurcovem vodnjaku, da so odplake znova prišle v pitno vodo, tako da je izbruhnila nova epidemija. »Stvar je morala priti v časopisje, da se je kaj spremenilo,«²⁰ je zapisala duhovščina. Hujše za kovce elite pa je bilo to, da so legarju časopisi naredili veliko bolj zastrašujoče ime – tifus. Ob boleznih so skovali pravo senzacijo in »prelirani in vznemirjajoči članki bi lahko imeli posledice za trg še več let.«²¹ Za boljšimi trškimi gospodi pa so tako ali tako v Ljubljani zaradi epidemije »plaho in pisano gledali.«²² Da niso spustili zastopnika k seji komisije za pogozdovanje Krasa, pa je pri domačinih povzročilo globoko užaljenost. Obubožana občina je bila prisiljena najeti kredit za ureditev vodovoda. Hkrati z epidemijo je Postojna izgubila stalni vir poletnih dohodkov, ki so ga predstavljali tako vojska kot

gospodje Puljčani, Rečani, Goričani in Tržačani,²³ ki so sicer poleti polnili trg. Njih se pač ni dalo potolažiti z modro časopisno pogruntavščino, da bi jim lahko povsod postregli z vinom ali s pivom.²⁴

Tudi avtomobil v začetku 20. stoletja v deželi Kranjski in kraju ni več predstavljal senzacije. Z avtomobili so se vozili številni »inozemci«, ki so si prišli ogledat podzemno čudo tudi zaradi potovalnih nasvetov v raznih vodičih (npr. Führer durch Krain²⁵). Čeprav so bili avtomobili počasni, so povzročali nesreče, ki so jih poročevalci precej neprizadeto zapisali v časopisne stolpce. Bodisi zaradi voznikove nepazljivosti, bodisi zaradi preplašenih konj je treščil avto v voz, za katerem so se prevažali posestnik Burger in njegovi hlapci. Trčenje je moralo biti silno ali pa so imeli udeleženci precej smole, saj sta bila dva huje ranjena.

Najbolj priročno in še vedno spoštovano prevozno sredstvo »za hitre intervencije« je ostajalo kolo, tudi za orožnika Albina. Kako je z njimi dohitel povzročitelja nesreče, o kateri poroča Notranjec, ne bomo nikoli vedeli. Vemo pa, da je ujel bavarskega mehanika, ki se je s kolesom, ukradenim v Ljubljani, »prav hitro« peljal po prašni trški cesti. Potem ko so ga podrejeni o dogodku obvestili, se je pognal z »največjo hitrostjo« in z iztegnjeno sabljo uspešno aretiral lastnika ukradenega kolesa in nabitega samokresa.²⁶

Skoraj nemogoče je ugotoviti, koliko se je domača elita posluževala kopališča, ki je bilo odprto celo leto, kot so vabile reklame, ki jih je Jurca plačeval v prvem letu obratovanja kopališča. Ali pa, koliko so se posluževali javne telefonske govorilnice, katere izdelava se je znašla na listi predlogov občinskemu odboru.²⁷ Telefon je namreč že stal v Burgerjevi Ogrski kroni.

V posebno veselje je bilo radovednežem, ki se zaradi legarja niso smeli udeležiti niti veselic v sosednjih krajih,²⁸ ko so lahko v zračnih višinah prvič opazovali zrakoplov.²⁹

¹⁵ Če se malo poigramo s številkami, je tako bilo lahko v trgu okoli 160 žarnic, med katerimi so tudi tiste, ki so osvetljevale glavno ulico (Notranjec, 24. 12. 1904). Kljub temu se je glas »ljudstva« pritožil, da je bila javna razsvetljava slaba (Notranjec, 19. 6. 1909).

¹⁶ Notranjec, 10. 1. 1905.

¹⁷ Podatki, ki jih navaja Umkova (Umek, Postojna...) ne držijo, saj so leta 1907 samo preuredili vodovod in izgradili kanalizacijo, ki so jo odprli v začetku leta 1908! (Notranjec, 11. 1. 1908); Landesgesetzblatt für das Herzogtum Krains, 31. 12. 1901, št. 32, str. 116 in 2. 7. 1902, št. 18, str. 52. (V nadaljnjem besedilu: LGB...)

¹⁸ Župnijski arhiv Postojna, Andrej Ažman, Župnijska kronika, tipkopis, 1916. (V nadaljevanju: ŽAP, Župnijska...)

¹⁹ Notranjec, 10. 8. 1907.

²⁰ ŽAP, Župnijska...

²¹ Ibidem.

²² Notranjec, 24. 8. 1907.

²³ B. J., Postojna..., Postojna 1899, str. 8.

²⁴ Notranjec, 31. 8. 1907.

²⁵ Führer durch Krain, Laibach 1909, str. 98.

²⁶ Notranjec, 10. 7. 1905.

²⁷ Notranjec, 18. 8. 1906.

²⁸ Arhiv Slovenije, Postojnsko okrajno glavarstvo, fasc. 28. (V nadaljevanju: AS, Postojnsko...)

²⁹ Notranjec, 21. 9. 1907. V geslu letalstvo (Enciklopedija Slovenije) se za to leto ne poroča o kakšnem poletu z balonom.

Z vsem preskrbljeni moderni trg Postojna

Postojna se je srečevala z drugačnostjo ob prihodu številnih tujcev, ki so si ogledovali jamo. Med njimi je bilo najti tako črnce kot Indijce. Učenci so v šoli lahko videli krokodila ali klopotajo,³⁰ šola jih je dobila v dar od »neustrašnih duš«, ki so se klatile po svetu in so nekoč prebivale tudi v Postojni.

Tudi muzej je spadal v sklop modernih idej. Jamska komisija je hotela v Postojni ustanoviti jamski muzej. Takoj ko je jama pritegnila novega raziskovalca, je že bil navdušen nad takšno idejo. Podprlo jo je tudi bližnje plemstvo v podobi Windischgractzov.

Čeprav je Domoljub stavbo, v kateri je nega stala do 6 kron, poimenoval »kurnik«,³¹ ni bila tega mnenja deželna vlada, ki je napore pobudnikov plačala s podelitvijo javnosti okrožni bolnišnici, ki je bila zgrajena 1908.³²

Bodoče meščanstvo

Sprejem med meščane oziroma tržane je bilo dejanje časti. Posamezniki so se na ta način izlo-

čili iz ruralne okolice in se povzdignili nad njo. Prav te superiornosti je Postojni manjkalo, saj se ji je videlo, da je trg nastal iz ruralne naselbine in da ni nikoli dosegel trške samouprave s svojim rihterjem in svojimi tržani. Ob oziranju na lastno preteklost so največ prostora posvetili »v zvezde kovanim« francoskim časom in seveda tistemu, kar je bilo še vedno predmet pogovora gostilniških omizij ob kozarčku rujnega – tistemu, kar je Postojno delalo veliko in moderno. In napredek je bil tisto, s čimer se je hvalil lokalni časopis, ki je to malomeščansko družbo na nek način konfirmiral in tako ustvarjal Andersonovo³³ »zamišljeno skupnost«. Pogovor je tekel o elektriki, vodovodu in še marsičem. Od starine, iz davnih časov, so ohranili le svoj grb, tisti, ki je bil identičen kranjskemu deželnemu grbu iz časa pred novoveškim Friderikom III. Pa še tega dobrih tristo let pozneje (1850) cesar ni dovolil v občinskem pečatu. In trg se je začel ločevati od občine, ki se je imenovala po njem.³⁴

Sloj postojnskih tržanov se je oblikoval konec 18. stoletja, prav gotovo pa po določilih občin-

³⁰ *Notranjec*, 10. 6. 1905.

³¹ *Domoljub*, 28. 5. 1908.

³² *LGB*, 19. 4. 1910, št. 10, str. 22.

³³ *Benedict Anderson, Zamišljene skupnosti, Ljubljana 1998.*

³⁴ *Fran Nedeljko, Postojna, nje slavne jame in okolica, Kamnik 1901, str. 6. (V nadaljevanju: Nedeljko, Postojna...).*

skega zakona iz leta 1849. Ta je trgovcem dovoljeval tudi izvolitev častnih tržanov. Tako jih je dobila tudi Postojna. Z manjšo mero iznajdljivosti so bili častni meščani predvsem poslanci in deželni eminentneži. Če si je Josip Gorup zagotovil svoj častni naslov z denarnimi prispevki za šole, prav zagotovo ni dosegel slovesa in priljubljenosti nekdanjega neutrudnega borca proti privatni koncesiji za Postojnsko jamo, Antona Globočnika, ki je še kot plemeniti vzdrževal stike s svojim nekdanjim službenim mestom. Še posebej so bili domačini zadovoljni, če so ti stiki pomenili 20 kron za Vilharjev spomenik.³⁵ Že na taboru na Kalcu so ljudje kimali ob zahtevah po z gozdom poraslim krasom, saj je nudilo (kot so zapisali Postojnčani): »Borovje kultivirano od gozdnih c. kr. organov za pogozdovanje Krasa šetalcu prijeten, zdrav aromatični vzduh in je hkrati vabilo letoviščarja k sebi.«³⁶ Ta ogromen projekt monarhije je pripeljal do častnega tržanstva deželnega predsednika Andreja Winklerja in njegovega naslednika, ki se je podpisal tudi pod dovoljenje za izgradnjo trškega vodovoda, Viktorja Heina ter le državnega poslanca Frana Povšeta. Čeprav je v Postojni v svoji odvetniški pisarni le nekaj let služboval Dragotin Treo, se je Sokolom zvest trški odbor z županom na čelu odločil, da mu zaradi zaslug na sokolskem polju podeli častno tržanstvo. Tega so imeli še Bohuslav Widmann in Edvard Marcus.³⁷

S terminom »meščanstvo po premoženju« (še bolj pa okarakterizira Postojnčane beseda malo-meščanstvo) lahko opišemo postojnske tržane, ki so živeli »v trdno zidanih, celo jako elegantnih zgradbah«, čeprav niso bili zelo dolgo pravi Postojnčani.³⁸ Vzoren živinorejec, čebelar in vrtinar, ki je za kratek čas postal tudi deželni poslanec Fran Arko (1857-1923),³⁹ se je v Postojno preselil 1890 in dodobra razburkal postojnsko družbeno stvarnost. Iz Logatca je svojo zgodbo o uspehu leta 1883⁴⁰ prišel pisat tudi trgovec Gregor Pikel (1858-1913), ki je postal župan v času največje modernizacije trga. Zavidanja vredna pa je postala rodbina Jurca, zlasti Fran, veleposestnik in tovarnar, ki se je po dograditvi svojega dvorca 1907⁴¹ začel imenovati graščak.⁴²

³⁵ *Notranjec*, 19. 5. 1906.

³⁶ *Ročni...*, Gorica 1905, str. 243.

³⁷ *Ročni...*, Gorica 1907, str. 261.

³⁸ *Nedeljko, Postojnska...*, str. 6.

³⁹ *Slovenski biografski leksikon, Ljubljana 1923*, str. 15.

⁴⁰ *Notranjec*, 16. 11. 1907.

⁴¹ *Notranjec*, 20. 10. 1906.

⁴² *Ročni...*, Gorica 1907, str. 263.

Svojega sina Adolfa si je privoščil poročiti s hčerko lokalnega »bankirja« in trgovca Frana Kuttina (1847-1908). V senci svojega brata je deloval narodnjak in strasten lovec Pavel Jurca (1860-1916), lastnik hotela Ribnik. Med virilisti se je znašel »napredni kmet« Josip Dekleva (†1937), kot se je ta zavedni pripadnik kmetske stranke na Notranjskem in kandidat za poslanca v deželnem zboru sam poimenoval. Iz slavne družine je izhajal tudi prvi urednik Notranjca Maks Šeber (1862-1944), ki je v začetku 20. stoletja z ustanovitvijo lastne tiskarne 1904⁴³ šele začel kopičiti svoje premoženje. Podobno usodo je doživel tudi edini Postojnčan, ki je nosil plemiški naziv, Emil Grazaroli pl. Thurmlach, ko je bil leta 1908 prvič izvoljen med občinske svetnike.⁴⁴ Med premožnejše se je štel tudi »eden izmed narodnih prvobraniteljev« Anton Ditrich (1852-1909), ki je bil lastnik ene največjih trgovin na Notranjskem.⁴⁵ Ta elita ne bi bila popolna brez človeka, ki je Slovencem zaračunaval nižje nočitve – hotelirja narodnega hotela in zvestega Sokola Frana Paternosta (1858-1933) ter hotelirja pri Ogrski kroni Alojzija Burgerja.

Ko je človek postal star, se o njem ni več veliko govorilo. Takšna je bila usoda upokojenega hotelirja, nekdanjega postojnskega župana in ustanovitelja gasilskega društva Karla Vičiča (†1907), še posebej, ko je njegova vdova razkošen hotelski salon ponudila katoliškemu izobraževalnemu društvu za njegovo dejavnost. Na volitvah je zmagal Josip Lavrenčič, ki je svojo narodno dolžnost do Postojnskega življa opravil s predsedovanjem odboru,⁴⁶ ki je pripravljal spomenik pesniku Vilharju. Tistemu pesniku, ki je vzklikal: »Čujte gore in bregovi, da sinovi slave smo!« Njegovega samskega brata pa so si najbolje zapomnila narodna društva, saj jim je v svoji oporoki leta 1907 volil zapustiti 4500 kron.

Postojnsko družbeno stvarnost je na začetku 20. stoletja vodil krog ljudi, ki je pripadal isti generaciji in je po prvi svetovni vojni počasi izpel svojo življenjsko pesem ali pa je jesen življenja preživel v drugem kraju in drugi državi. To so bili posamezniki, ki so postali finančno toliko samostojni, da niso več živeli od lastnega dela. Njihovi deleži pri opravljanju posla se je zmanj-

⁴³ *Družinsko tiskarno, ki je bila last njegovega brata Riharda, je po Rihardovi smrti prodala Katoliškemu tiskovnemu društvu.*

⁴⁴ *Ročni...*, Gorica 1907, str. 263.

⁴⁵ *Notranjec*, 7. 3. 1909.

⁴⁶ *Notranjec*, 28. 7. 1906.

šal, saj so si lahko privoščili plačanega človeka, ki je namesto njih opravljal določeno delo. Čas, ki ga je bilo tako neprimerno več, so začeli koristno izrabljati. Ti ljudje so začeli poveličevati svoje prednike in svoje izročilo. V tem prizadevanju je bila pomembna tudi pripadnost kraju in narodu ter udejstvovanje v političnem in v družbenem segmentu.

V postojnski realnosti so bili trška elita trgovci, ki so v svojih trgovinah nudili od sladkarij pa vse do redilnega praška za živino, sicer pa posedovali še kakšno njivo, travnik in kos gozda. Za vse to so skrbeli najeti hlapci. Trško elito so predstavljali gostilničarji, ki so se po ugledu svojega premoženja ločili še na lastnike restavracij in hotelirje, pa čeprav je njihov hotel premogel vsega 10 postelj (npr. Ribnik, National).⁴⁷ Je pa zato premogel veliko plesno dvorano ali kopališče in še portirja za povrh. Hotelirji so bili zraven tudi posestniki in vsi ti dohodki so jih privedli celo do virilnega glasu, kot ga je imel npr. zastopnik Katarine Kenda.

Na aktivno družbeno sceno so stopile tudi žene tistih velmož, ki so se ukvarjali z družabnim življenjem v Postojni.⁴⁸ Sodelovale so pri vseh večjih projektih in prireditvah (tako kulturnih in zabavnih kot gospodarsko-promocijskih). Izrabljale so svojo prijaznost in šarm ter iz ustaljenih norm obnašanja kovale prispevke za najrazličnejše »narodne« projekte, ki so jih z njihovo »srčno« podporo gojili njihovi možje in prijatelji. Gospa Ditrichova in gospa Piklova⁴⁹ sta bili pri vsakem dogodku, pa naj je šlo za nedeljsko promocijo vipavskega vina v Postojnski jami ali miklavževanje, ki je bilo namenjeno obdaritvi revnih otrok.

Koeksistenca dvojne oblasti je bila v Postojni nekaj posebnega. Vse življenje se je namreč vrtele okoli »pravljice pod zemljo«,⁵⁰ tujcev, gostiln in denarja. Okrajni glavar je bil hkrati tudi načelnik jamske komisije. Ta častna služba mu je kot zastopniku uradništva povzročala veliko skrbi in neprespanih noči, še posebej, če se je na obisk naročil švedski kralj s soprogo, ki so jo morali zaradi bolečin v nogi nositi vso pot po

jami. Ali pa srbski monarh Miloš, katerega visoke dame so potrebovale sobo, da so si poravnale svojo obleko.⁵¹ Jamska komisija je v interesu kar najboljše reklame poudarjala, da je treba korporacijam, društvom ali velikim družbam, še posebej pa šolarjem, znižati ceno vstopnine.⁵²

Jama je bila enako močna interesna sfera tudi za predstavnike domačinov, ki so sedeli v občinskem svetu skupaj s prišleki iz vrst uradništva. Naloga občinskega sveta je bila »obračanje očesa na vse občine blaginjo, ne gledaje sami svojih koristi, neoziraje se na svojo rodbino in prijatelje«.⁵³ In tu se je marsikdaj zataknilo.

Prvi večji spor je bil boj za županski stolček leta 1907. Boril se je meščansko usmerjen trgovec Anton Ditrich, odbornik trgovskega društva Merkur v Ljubljani in tvorec gospodarske politike pokrajine. Podpirala ga je politična in davčna gosposka ter duhovščina, a tržani so izvolili iz »osebnih ozirov« svojega dolgoletnega župana Gregorja Pikla.⁵⁴ Tudi v občinskem zastopu se razmerje moči ni bistveno spremenilo, novih predstavnikov je bilo le za vzorec... Potem pa je prišla še epidemija legarja in čeprav je občinski svet izglasoval zaupnico svojemu vodstvu, se je spor zaostрил. Gregor Pikel je zaradi »neznosnih in neumestnih pretiranosti, katerim je bil dan na dan izpostavljen iz strani onega 'plemenitega' mladeniča, ki zadnji čas, v svesti si svoje velike moči z vso svojo silo nateguje vajeti osirotelega okrajnega glavarstva Postojnskega«⁵⁵, naznanil svoj odstop. Vladi so z odstopom grozili tudi vsi občinski svetovalci.⁵⁶ Denarne težave so uspeli nekoliko omiliti in »mož na mestu«⁵⁷ - Pikel je bil ponovno izvoljen za župana.

Vse do leta 1909 ni prihajalo do sporov. To leto pa se je zataknilo pri pronemško usmerjenem okrajnem glavarju. Počilo je na veliki veselici v jami, na kateri je bil tudi snemalec, ki je snemal prvi propagandni film o Postojni. »Ko je pevsko društvo Postojna pod vodstvom pevovodja g. Juvanca odpelo neko pesem, je bil viharen aplavz

⁴⁷ *Führer...*, str. 66.

⁴⁸ *Gospojno društvo, krožek najboljših postojnskih dam, ki je imelo humanitarni značaj, je bilo ustanovljeno leta 1878. (ŽAP, Kronika...).*

⁴⁹ *Notranjec*, 24. 12. 1905.

⁵⁰ *Neprestano citirani verzi romunske kraljice in pesnice Carmen Sylve.*

⁵¹ *Odrpito pismo blagorodnemu gospodu dr. Andreju Ferjančiču, c. kr. drž. pravdnika namestniku in drž. poslancu na Dunaji. Spisal Friderik vitez Schwarz (okrajni glavar od 1886 op. avt.), v Postojni, 15. 3. 1889.*

⁵² *Štefan Lapajne, Aus der...*, str. 55. (V nadaljevanju: *Lapajne, Aus...*).

⁵³ *Globočnik, Nauk...*, str. 14.

⁵⁴ *Notranjec*, 26. 1. 1907.

⁵⁵ *Notranjec*, 21. 9. 1907.

⁵⁶ *Ibidem.*

⁵⁷ *Notranjec*, 16. 11. 1907.

z navdušenimi živio-klici. V to navdušenje je udarila puljska civilna godba. Ker pa se je ploskanje z živio klici nadaljevalo, je politični komisar to umel kakor demonstracijo proti godbi, stopil med pevce in izpustil za pevce žaljiv izraz. Na to je prišel okrajni glavar in je tudi nekaj govoril o nedostojnosti. Ali za slavno puljsko godbo stvar še ni bila rešena, kajti dočim je bila poprej vsaj toliko taktna, da je svirala same internacionalne kompozicije, je potem svirala same znane italijanske, prav tako, kakor da hoče izzivati. Občinstvo pa je bilo prepametno in je jednostavno ignoriralo to godbo, dočim je viharo aplaudiralo postojnski godbi, ki je svirala same slovanske kompozicije.⁵⁸ Protest proti »žaljenju značaja slovenskega kraja« so dostojno nadaljevali pri Vilharjevem spomeniku s slovenskimi pesmimi, ki jih je pelo Pevsko društvo, spremljala pa domača godba.⁵⁹

»Ne bodi Slovenec samo v besedah, temveč v dejanjih!«⁶⁰

Ker je bil eden izmed ustanoviteljev Notranjca deželni poslanec in zaveden narodnjak, se je po Postojni veliko govorilo o narodnjaštvu. Še posebej, ker je za Postojno veljalo, da »ljudstvo govori večinoma slovensko, bolj omikani tržani pa so večji tudi nemščine, da mnogo jih govori tudi laški«.⁶¹ Domnevna manjvrednost slovenščine je bila v začetku 20. stoletja še vedno prisotna, pa čeprav je med 1719 prebivalci živelo le 30 Nemcev in 9 ljudi, ki so kot svoj občevalni jezik navedli kaj drugega.⁶² Svoje delo pri tej jezikovni usmerjenosti so opravili številni tujci,⁶³ ki so se zadrževali v trgu in bili zaželeni potrošniki.

Marsikaj je k položaju nemščine pripomogel še vedno živ spomin na dekana Hoffstätterja.⁶⁴ O njem Mlakar zapiše, da »ni bil kak original, nikakor ne, marveč najbrž zadnji zastopnik jožefinizma in janzenizma«.⁶⁵ Kanonik »s počasni-

mi dostojanstvenimi koraki in s svetlim cilindrom na glavi« je bil gotovo največji podpornik nemške kazine, ki je omenjena tudi v opisu okrajnega glavarstva in ki je obstajala tudi še v narodno nabitem ozračju jeseni leta 1908.⁶⁶ Prvi napadi na kazino so se začeli že ob »veliki nadstrankarsko narodni« prireditvi – odkritju spomenika pesniku Vilharju. Očitki so verjetno leteli na dolgoletnega okrajnega šolskega nadzornika Ivana Thumo, skladatelja latinskih maš in dobrega prijatelja dekana Hoffstätterja, ki je v Kazino pritegnil nekaj nemških uradnikov in domačinov. Bolj kot za resnično nemštvo, še manj za resnično nevarnost slovenskemu narodu, je šlo pri tem za v časopisih popularno iskanje nemškega sovražnika, tudi če tega ni bilo.⁶⁷ Šlo pa je tudi za tekmovanje Postojnčanov s »slovensko« metropolo – Ljubljano.

Postojnsko tržanstvo se je ovekovečalo s privednikom narodni, čeprav zaveden pisec v Notranjcu z vsem času primernim pretiravanjem negotuje nad »boljšimi krogi, ki se jih kot železna srajca drži slaba navada, da se poslužujejo v medsebojnem občevanju tuje nemščine, zlasti se jo poslužujejo nežne gospodične.« Da je avtor bolj kot postojnsko stvarnost opisoval stereotipno mnenje⁶⁸ slovensko govorečih Kranjcev, kaže nadaljevanje zapisa: »Temu je kriva pomanjkljiva vzgoja v šoli in posebno še doma.«⁶⁹ Kriva pa je tudi družba, v kateri nekateri gospodje vkljub njih visoki izobrazbi nimajo poguma za tretji ta pri ženski inteligenci neumni predsodek.«⁷⁰

⁶⁶ Notranjec, 26. 9. 1908.

⁶⁷ Da postojnski »kazinojče« niso bili tako hudi nasprotniki slovenstvu, pričata trgovec Franc Kreiner ter nadzornik Ivan Thuma, ki sta kot vsa ostala postojnska elita, prispevala za Vilharjev spomenik.

⁶⁸ Prim: Peter Vodopivec, Kako so ženske na Slovenskem v 19. stoletju stopale v javno življenje, v: Zgodovina za vse, Celje 1994, št. 2, str. 30-44; zlasti odlomke iz Hribarjevih spominov na strani 36.

⁶⁹ O pomanjkljivi vzgoji v Postojni res ne bi mogli govoriti. Saj so se, ko je sredi 19. stoletja prišlo do narodnega preporoda, v Postojni nad njim najprej navdušili mladi bogataši. Glavni steber gibanju v petdesetih letih ni bil samo dr. Bučar, ki si je svoj doktorski naziv pridobil s svojo juridično diplomo in je v trgu ustanovil čitalnico. Na postojnsko dušo so pihale tudi Novice, ki so hvalile zagretost kresijskih uradnikov, šolskih učentikov in postojnskih tržanov, ki so se zbirali, da bi »domači jezik pisali in govorili čisto in popolnoma«. Takšnih zanesejakov ni bilo najti niti v Ljubljani, le v Radovljici so imeli podoben krožek. Elito, ki se je učila po Potočnikovi slovnici, je vodila postojnska duhovščina na čelu z zgodovinarjem Petrom Hitzingerjem (Novice, 1849, št. 17).

⁷⁰ Notranjec, 22. 6. 1907.

⁵⁸ Edinost, 18. 8. 1909.

⁵⁹ Edinost, 17. 8. 1909.

⁶⁰ Notranjec, 2. 1. 1909.

⁶¹ Postojnsko okrajno glavarstvo, Postojna 1889, str. 7.

⁶² Leksikon občin kraljevine in dežel zastopanih v državnem zboru, Ljubljana 1906.

⁶³ Trevor R. Shaw sklepa, da so v Postojni znali nemško in italijansko, »saj se ni nihče pritožil, da bi se z domačini težko sporazumeval.« (Trevor R. Shaw, Tuji popotniki na Slovenskem 1669-1880, v: Glasovi, Historični seminar II, Ljubljana 1997, str. 174).

⁶⁴ Za dekana v Postojni je bil postavljen 1867, v tej službi je ostal vse do smrti 14. 11. 1897.

⁶⁵ Mlakar, Spomini..., str. 253.

Res pa je tudi, da so bili pogosti dvojezični in trojezični napisi, še posebej na stavbah, ki so živele v stiku s turisti. Če je proti nemškimi napisom po trgu protestirala predvsem »zavedna« elita, pa so zaradi nemških napisov v jami, kjer so ravno najbolj glasni Postojnčani predstavljali manjšino (v jamski komisiji namreč), protestirali Tržačani.

Glavnim voditeljem narodnega gibanja so se po znamenitih demonstracijah pridružili postojnski radikali, ki so po Adamič-Lundrovih junaškem zgledu začeli bolj radikalno narodnostno politiko. Če so še leta 1907 le opominjali »naše trgovce po deželi«, naj se odresejo zveze z ljubljanskimi nemškimi tvrdkami,⁷¹ je to že kmalu postalo neizogibno v duhu gesla »svoji k svojim«. Pritisk na lokalne obrtnike se je nadaljeval, saj bi jim drugače prirejali mačjo godbo, kot so to nekoč že počeli.⁷² Hitro so ugotovili, da je hotel neki gostilničar (Pavel Jurca) spraviti v promet zalogo osovraženega Kozlerjevega piva, seveda pod pretvezo. Na steklenice je iznajdljivi podjetnik nalepil nalepke budjeviškega piva.⁷³ Takšna ravnanja je obeležil tudi katehet Ažman: »Vendar pa moramo pristaviti, da pri marsikom, ki svojo narodnost najživahneje zatrjuje, nad prepričanjem zmaga dobiček!«⁷⁴ Prav gospodarsko emancipiranje, najtežja komponenta postojnske in tudi obče slovenske narodne ideologije, je bila največkrat postavljena na kocko.⁷⁵ A leta 1908 so se pod vodstvom Frana Kutina in Antona Ditricha trgovci revolucionarno odločili, da bodo sprejemali od dobaviteljev le račune, ki bodo napisani v slovenščini, kar naj bi jim po lastni hvali tudi uspevalo.⁷⁶

V omejenem lokalnem gospodarstvu so bili temu cilju še bližje. Notranjska hranilnica, ki je bila v rokah zavednih Kuttinov, je kdaj pa kdaj dajala kakšno darilo narodnim društvom, še posebej, če je šlo za tako velike projekte, kot je bil Vilharjev spomenik ali narodni dom. V rokah občine, ki je bila slovenska, je bila od konca leta

1907 še občinska posojilnica. Največji trgovci in gostilničarji so s svojimi inserati podpirali, sicer strankarsko, a slovensko glasilo Notranjec. Premožni gospodje so se ob pomembnih osebnih mejnikih v življenju z volili obračali k modernim oblikam združevanja - društvom, ki so bila razen ene same izjeme slovenska. Pisici v lokalnem glasilu so tako brez večjega truda varčevali s črnilom ob opisovanju nemških napisov, tistih, ki so bili »zastareli in niso ustrezali jezikovni podobi trga in dežele«.⁷⁷ Napise se je dalo prav hitro naštet. Ob osmih novejših napisih v jami⁷⁸ in ob nekaterih hotelskih in obrtniških ter nemškimi napisom Adelsberg na železniški postaji⁷⁹ skoraj niso imeli več kaj pisati, razen, da so se jezili nad nezavednim vodstvom okrajnega glavarstva. Po »svetlem« ljubljanskem zgledu, kjer je občinski svet že leta 1907 razpravljal o izključno slovenskih napisih,⁸⁰ so ob koncu leta 1908 tudi postojnski občinski možje z enim glasom proti sprejeli sklep o zamenjavi krajevnih tabel, na katerih so morali biti odtlej samo slovenski napisi. V isti sapi so tudi javno in formalnopravno protestirali proti krvavemu epilogu ljubljanskih demonstracij.⁸¹

Narodno gibanje je seveda dajalo velik poudarek slovenski kulturi in njenim predstavnikom. Boljši krogi so svojo narodno zavest do znamenitih septembrskih demonstracij 1908 dokazovali na številnih prireditvah, na katerih so igrali izključno slovanske pesmi. Postojnski radikali pa so leta 1908 pomazali vse nemške napise v trgu, le švicarskemu »Postojnskemu dvoru« se niso upali približati in pri tem poželi tiho odobravanje postojnskih narodnjakov. Prav na kulturnem področju se je elita lahko dokazovala in približevala »slovenski metropoli«, kot so Ljubljano poimenovali v Notranjcu. Biti vsaj v nečem boljši od Ljubljane, je eliti pomenilo vse, in tako so peli hvalnice beli marmornati ženi Svetozarja Peruzzija, ki je krasila movzolej družine Jurca na postojnskem pokopališču. »Kajti na ljubljanskem pokopališču je zastonj iskati, da bi kdaj naročilo dali domačemu umetniku.«⁸² In če je Ljubljana podelila »najzaslužnejšemu literatu po Prešernu«⁸³ častno meščanstvo, ga je tudi Postojna, v katero je prišel tudi sicer po srečni igri so-

⁷¹ Notranjec, 2. 6. 1907.

⁷² Kronika poroča, da je bilo navdušenje za slovenstvo tako močno, »da so priredili mačjo godbo onim, ki se niso mogli takoj ločiti od navajenega nemškega občevanja.« Župnijski arhiv Postojna, Župnijska kronika. (V nadaljevanju: ŽAP, Župnijska...)

⁷³ Notranjec, 26. 9. 1908.

⁷⁴ ŽAP, Župnijska...

⁷⁵ Katoliška ideološka in politična stran je liberalcem vsekozi govorila, da bi za denar prodali svojo ideologijo in nazore.

⁷⁶ Notranjec, 24. 10. 1908.

⁷⁷ Slovenski narod, 20. 3. 1908.

⁷⁸ Edinost, 8. 7. 1909.

⁷⁹ Notranjec, 26. 9. 1908.

⁸⁰ Notranjec, 22. 6. 1907.

⁸¹ Notranjec, 28. 11. 1908.

⁸² Notranjec, 22. 6. 1907.

⁸³ Notranjec, 26. 5. 1906.

Jubilejna meščanska šola

rodstva, veličastno sprejela s preljubim županom in njegovim konkurentom v podobi trškega oskrbnika.

Kako se je okrepila narodna zavest v Postojni, priča prva popolnoma slovenska meščanska šola, ki je bila ustanovljena leta 1906 po več letih prepričevanj, pogajanj in iskanja prostorov. Ti podatki tiho prikrivajo spore o tem, kdo bo prispeval denar. Zakrivajo tudi pritisk deželnih politikov, saj je bila slovenska meščanska šola v Postojni ena od koncesij, ki si jo je v deželnem zboru priborila slovenska stran.

Stalno oziranje k velikim in njihovem redu je predstavljalo tudi negodovanje nad dvojezičnim poslovanjem okrajnega glavarstva, saj je zgledna Ljubljana že leta 1898 uzakonila slovenščino kot izključni jezik magistrata.⁸⁴

Odkritje spomenika narodnemu buditelju, osebno znanem vplivnejšim Postojnčanom,⁸⁵ Miroslavu Vilharju l. 1906 v Postojni je bilo veliko narodno praznovanje. Vilharjev spomenik je bil tretji spomenik, ki so ga postavili kateremu

⁸⁴ Marko Kambič, *Ljubljana kot statutarno mesto, v: Homo sum...*, Ivan Hribar in njegova Ljubljana, Ljubljana 1997, str. 125-134, str. 133.

⁸⁵ ŽAP, Kronika...

koli slovenskemu pisatelju ali pesniku (v Ljubljani so spomenik Prešernu odkrili le slabo leto pred tem!).

Kljub temu neskončnemu besedičenju o premajhni zavednosti, so v Postojni pogosto doneli živio klici, ki so dokazovali, da »*od biva slovenski narod*«.⁸⁶

Kmetijska stranka

Postojnska elita je bila vsekakor politično angažirana. Impulzi so prihajali od vsepovsod, gotovo so tu pomembno vlogo igrali nekateri izmed učiteljev in uradnikov, vsekakor pa ti ljudje niso edini, ki so dajali politične spodbude. Le-te so prihajale tudi od drugod. Poleg povsod prisotnega deželnega poslanca Arka, je tudi Emil Garzarolli posredoval v političnih zvezah. Njegov brat je namreč kot najpremožnejši človek krojil politično sliko sosednjega trga, Senožeč. Senožeče so bile po zaslugi župana namreč povsem liberalne.

Na Pivškem je poleg pristašev Slovenske ljudske stranke delovalo najprej Politično in gospodarsko društvo za Notranjsko, katerega glavna

⁸⁶ *Notranjec*, 8. 8. 1908.

skrb naj bi bila napredovanje Notranjske na vseh področjih.⁸⁷

Po zgledu nekaterih okrajev na Dolenjskem (Ribnice, Bele Krajine) je pred volitvami l. 1907 društvo preraslo⁸⁸ v lokalno »podružnico« Kmetijske stranke in si nadelo ime Kmetijska stranka za Notranjsko. Ustanovni shod je bil v Pivki 17. marca 1907 in »devetsto mož je priseglo na kmetjsko zastavo«. Ustanovitev podružnice na Pivškem je bila med prvimi na Slovenskem, saj se je ustanovitev Samostojne kmečke stranke pripravljala šele leta 1908.⁸⁹ Na volitvah l. 1907 je ta stranka s svojim kandidatom nastopila samo na področju okrajnega glavarstva, a že pred naslednjimi volitvami se je na skupščini v Postojni razširila na celotno Notranjsko.

V času 1905-1909 so volivci svoje glasove oddali dvakrat; prvič leta 1907, ko so volili poslance v dunajski državni zbor. Na volitvah je le v trgu in občini Postojna zmagal postojnski posestnik, član kmetijske stranke Jože Dekleva, ki je dobil 425 glasov.⁹⁰ Volitve v deželni zbor leta 1908 so potekale po starem in utečenem sistemu kurij. Obstoječim kurijam, v katerih je bila volilna pravica omejena, je bila dodana splošna kurija, v kateri so volili prav vsi.⁹¹ Postojna (kot katastrska občina) je pripadala kuriji, kar je sicer boljše gospode, a tokrat »kmete«, silno jezilo, saj tu niso mogli imenovati svojega predstavnika. Tega je postavila trgovska in obrtniška zbornica.⁹² V kmečki kuriji je kandidat kmetske stranke doživel poraz, tako da v decembru na dopolnil-

nih volitvah v splošni kuriji stranka sploh ni kandidirala.

Pod društvenim in pozneje strankinim okriljem je začel izhajati Notranjec: »*Naše glasilo se ne bo bavilo z veliko svetovno politiko, marveč poučevalo bo v poljudni obliki o važnejših narodno-političnih dogodkih, gospodarskih in kulturnih zadevah in prinašalo novice v prvi vrsti za Notranjce.*« V prvem letniku je Notranjec izhajal dvakrat mesečno v Ljubljani, pozneje pa je postal tednik in je izhajal vsako soboto. Z motom »*Dopisuj včasih. Plačaj naročnino ob pravem času. Nisi toliko reven, da ne bi zmogetl 7, 5 h na teden!*«⁹³ se je strinjal tudi Jurij Starašič, ki je konec aprila l. 1909 prevzel mesto glavnega urednika (Šeber je že od l. 1906 ostal le izdajatelj). Sad politike kmetijske stranke pa je bila le malo kasneje združitev Notranjca z Belokranjcem v Slovenski dom.

Za najbolj napredne liberalce je bila v začetku 20. stoletja značilna tudi popolna emancipacija od Cerkve in cerkvenega življenja, saj so župniki in kaplani ponavadi pripadali nasprotnemu, klerikalnemu taboru. Na Postojnskem je to ločevanje še pospeševalo dejstvo, da »*v Postojni niso drugače hodili k zakramentom kakor samo v adventu in postu.*«⁹⁴ Kaplan Mlakar je razloge našel v naslednjem dejstvu: »*Saj je gospod Jožef navadno šele nekaj minut pred enajstimi začel misliti na to, da bi bilo dobro, če bi izginil iz prižnice, jaz pa sem bil skoraj prav toliko minut po enajstih že v zakristiji.*«⁹⁵ Nadebudni in mladi postojnski kaplani so kot »auslanderji« prihajali v konflikt z domačo elito, ko so začeli ustanavljati svoja izobraževalna društva. Ženske, ki so hotele spreminjati družbeno sliko - predvsem učiteljice, so šle tako daleč, da so s svojimi protesti motile igre Dekliške Marijine družbe.⁹⁶ Cerkevni obredi so kljub temu dejstvu ostajali del ceremonialov, mogočnih slovesnosti ob velikih praznikih, in so krepili državni patriotizem.

Družabno udejstvovanje

Udejstvovanje v društvih je služilo konfirmaciji »namišljene skupnosti«, poimenovane meščanstvo in je imelo močno integracijsko vlogo. Ker je bil »meščanski sloj« izredno heterogena skupnost tistih, ki so bili samo kmetje, in tistih,

⁸⁷ Notranjec, 24. 12. 1904.

⁸⁸ Inicijativa za nastanek stranke sta dali orehovška in matenjska kmetijska organizacija, ki sta tudi pripravili posvetovanje o snovanju neodvisne agrarne stranke v Prestranku, in to teden dni pred ustanovitvijo v Pivki. Pomemben sestanek, na katerem so dorekli usmerjenost stranke, je bil v postojnskem Narodnem hotelu. Kljub temu je bilo gotovo eden izmed pobudnikov tudi omenjeno društvo, o čemer zgovorno priča podatek, da so bili njegovi interesi enaki interesom poznejše stranke; tudi Notranjec postane glasilo nove kmetijske stranke.

⁸⁹ Vasilij Melik, Volitve na Slovenskem 1861 - 1918, Ljubljana 1965, str. 270. (V nadaljevanju Melik: Volitve...)

⁹⁰ Rezultati volitev v postojnskem okraju: 8857 volitvecev je razdelilo glasove tako: Žitnik 5649 (SLS), Dekleva (lib.) 2975, A. Mozetič (soc) 196.

⁹¹ Tisti, ki so imeli volilno pravico v kmečki ali mestni kuriji, so volili dvakrat - tudi v splošni kuriji.

⁹² Obrtniška zbornica je v avstrijskem volilnem sistemu sicer predstavljala samostojno kurijo, vendar pa na deželnih volitvah v majhnih deželah ni imela pravice do samostojnega predstavnika. Združen je bil z drugimi kandidati v mestni kuriji (Melik, Volitve..., str. 27).

⁹³ Notranjec, 2. 1. 1909.

⁹⁴ Mlakar, Spomini..., str. 256.

⁹⁵ Mlakar, Spomini..., str. 261.

⁹⁶ AS, Postojnsko..., fasc. 28.

ki to niso hoteli biti več. Nič nenavadnega torej ni bilo, da se je kateremu izmed društev primerilo to, kar kritizira »eden v imenu večih« v Notranjcu: »Predsednik Lapanje je odšel v pokoj, tajnik Mladič je dobil službo drugje in blagajnik Kutin je umrl. Zakaj se ne skliče občni zbor godbe, ki ga ni bilo že dve leti? Ali bo še nadalje nekaj let vse po domače?«⁹⁷ Zato je razumljivo tudi dejstvo, da so društva doživljala svoje vrhunce in padce in požela vse odobravanje, ko so se zopet »prebudila«. Daleč največ kulturnih društev se je ukvarjalo z glasbo, kar pet.⁹⁸ Šest ustanovnikov in 39 podpornih članov pevskega društva s predsednikom Antonom Ditrichom na čelu ni moglo pričati prav o ničemer drugem kot o velikem interesu trga do lastnih glasbenih »moči«, ki so jih meščani izdatno podpirali s svojimi dotacijami.⁹⁹ Tako so si s pomočjo izšolanih glasbenih moči, ki so jih našli med šolskimi učitelji, zagotovili glasbo na vseh narodnih prireditvah in na velikih narodnih slovesnostih. Mnogo se je govorilo o Sokolih, tudi zaradi vedno bolj modernega izkazovanja narodnih čustev. Temu cilju je sledila tudi čitalnica. V Burgerjevi hiši je delovala knjižnica z »veliko lepimi in uporabnimi knjigami«, zabavnimi, kot je bila kot Anton Knezova zbirka, svetovnimi biseri (npr. Shakeaspearovim Kraljem Learom in Tolstojevimi romani) ali političnimi spomini. Posebno bogata je bila »hrvaška knjižnica«.¹⁰⁰

Med narodnoobrambnimi društvi je v domeni Piklov delovala moška in ženska podružnica Cirilmetodove družbe. V skrbi za obrambo materne jezika pa so delovali še pipčarji in društvo za iztrebljanje ptujk in spakedrank našega jezika.¹⁰¹

Najbolj premožni Postojnčani so si privoščili svoje družbeno udejstvovanje tudi v Ljubljani, kamor so zahajali z vlakom. Mnogim je uspel met do vrhov nekaterih nacionalnih društev, pri čemer jim je mogoče kaj pomagala tudi njihova vestnost pri organiziranju nabirk za društveno blagajno. Svetal primer je bil Anton Ditrich, ki mu je uspel veliki met v trgovski zbornici.¹⁰²

Potovati je treba še dlje, so menili meščani. Še posebej, ker so se Postojnčani nenehno srečevali s skupinicami modernih avanturistov, ki so postali že pravi turisti. Takšne moderne skupinice sta nešteto krat na postojnski železniški postaji sprejela okrajni glavar in župan, velikokrat pa je moral biti prisoten tudi trški oskrbnik. Majhna skupinica postojnskih Sokolov si je z Adolfom Holovskim ogledovala znamenitosti po Pragi, ko so se kot člani Sokola udeležili zleta, na katerega je s Kranjske odpeljal poseben vlak.¹⁰³ Takšni zleti, v skupinico katerih spada tudi tisti v Zagrebu 1905, so bili namenjeni tudi teledadbi in ne zgolj druženju.

Pomemben element družabnega življenja so bile promenade in izleti. Če so običajni nedeljski izleti po gozdnati okolici dajali veliko užitka, so bili tisti v okoliške kraje večkrat skrbno organizirani in so imeli jasne politične in družabne cilje. A tudi ob lahkotnem sprehajanju po trgu ni bilo vedno vse v najlepšem redu. V duhu »povzidge tujskega prometa« in lastnega ugodja je sprehajalce motil prah, ki so ga dvigali cestni pometachi¹⁰⁴ v poletni vročici. Motile so jih večerne promenade »njim jako ljubih govedi«, ki so se v splošno negotovanje plašile po drevoredu, po katerem so zahajali tudi obiskovalci jame.¹⁰⁵ Ob največji postojnski promenadi, po Soviču, ki jo je markiralo Slovensko planinsko društvo, so prepovedali tudi vožnjo s kolesi in sušenje perila.¹⁰⁶

Smo v svojem cesarskem in kraljevem polnoblastju za dobro spoznali...

»Ali če hočete, primeriti se da Postojna z okolico svojo, lepi a sramežljivi, na tihem cvetoči devici, ki prav zaradi svoje skromne skritosti snubačev pogreša,«¹⁰⁷ je bil označen v turističnem vodniku »najvažnejši in najznamenitejši trg na Notranjskem«.¹⁰⁸ »Notranjska metropola« je bila po svojem statusu le ena izmed številnih trgov ob veliki cesti (Trst -Ljubljana),¹⁰⁹ cesti, ki v začetku 20. stoletja ni več slovela kot zlati rudnik. To pa slovečim postojnskimi tržanom ni več za-

⁹⁷ Notranjec, 31. 10. 1908.

⁹⁸ Ta društva so bila: Salonski orkester, njegov mešani zbor, Pevsko društvo Postojna (1905), godbeno društvo in tamburaško društvo »Sovič«.

⁹⁹ Notranjec, 24. 12. 1905.

¹⁰⁰ Notranjec, 29. 6. 1907.

¹⁰¹ Notranjec, 4.-8. 1906.

¹⁰² Notranjec, 23. 5. 1908.

¹⁰³ Notranjec, 20. 7. 1907.

¹⁰⁴ Notranjec, 3. 8. 1907.

¹⁰⁵ Notranjec, 19. 6. 1909.

¹⁰⁶ Notranjec, 27. 6. 1906.

¹⁰⁷ B., Postojna..., str. 11.

¹⁰⁸ B., Postojna..., str. 12.

¹⁰⁹ Ob tej cesti so bili na Notranjskem trgi Senožeče, Planina, Logatec in Vrhnika.

doščalo. Spodobilo bi se, da bi se Postojna s svojimi častnimi gosti vred dvignila nad ostale trge v regiji. Pristno potrdilo je bilo kratko vabilo na sokolsko maškarado, ko je domača elita z gotovostjo pričakovala pritrdilne novice z Dunaja: »Pričakujemo tudi okoličanov, ki bodo z 'zavisnim očesom' gledali na srečne Postojnčane meščane.«¹¹⁰

In prišlo je praznovanje cesarskega jubileja leta 1908, ki so ga potrdili z veliko gasilsko veselico. Tej je s slovesnimi poki iz topov pomagala v trgu nastanjena vojska, ki je sodelovala še pri eni veliki prireditvi v istem mesecu, ki so jo pripravili vojaški veterani. Upravništvo je svoj delež k temu praznovanju, ki ga je poosebljalo utrjevanje državnega patriotizma, pristavilo z veliko slovesnostjo v Postojnski jami. Županstvo je svojo dolžnost opravilo s pokritjem večjega dela stroškov gradnje »jubilejne« cesarjeve zgradbe meščanske šole in nove okrožne bolnišnice. Zbiralo je tudi prispevke za deželno prireditev.

Občinski zastop se je zato čutil »dolžnega«, da dobi za vse svoje napore, povezane z mnogimi spori, nagrado. Zaprošil je za dodelitev mestnih pravic.¹¹¹ To je bila, po prošnji za stalno vojaško zastopstvo¹¹² in za železnico prek Senožec tretja, vendar najbolj realna prošnja, namenjena oblastem na Dunaju. Istega mnenja sta bila tudi postojnska kaplana, ki se v Domoljubu nista oglasila, kot sta to počela ob neuspelem obisku G. Pikla in Garzarollija na Dunaju le leto pred tem.

Formalni povzdig v meščanski krog je vsaka družbena skupina praznovala po svoje, saj je bil prav ceremonial tisti, ki je s svojimi točno določenimi elementi poudarjal pripadnost določeni skupnosti in jasno kazal meje, ki jih je ta skupnost postavila v odnosu do drugih. Prva je vstop v meščanski svet proslavila postojnska elita že davno pred dnem, ko je bila Postojna za mesto zares priznana. Praznovali so ga na najbolj elitni prireditvi, ki so jo sami organizirali – na sokolski maškaradi. Že sama priprava je zahtevala ogromno truda, saj je morala prisotnim sporočiti pomembno novico, da je Postojna poosebitev napredka, po katerem je stremelo vse slovensko meščanstvo. Sokol Franc Križe je poskrbel, da so nebotičniki in cepelin v tej postojnski »Ameriki«, v tem sinonimu razvoja, naredili pravi vtis na

obiskovalce. Dame so po vzoru Američank postale popolnoma samostojne,¹¹³ moški pa so se morali izkazati kot sposobni in izobraženi, pa čeprav se je pri obojih to izražalo le pri plesu. To so morali dokazati tudi Sokoli, ki so ob strumnih zvokih svoje koračnice¹¹⁴ napolnili največjo dvorano v narodnem hotelu. Boljšim gospodom okoličanom, njihovim podpornikom v tem ozkem stanu, so morali pokazati, da si laskavi naslov popolnoma zaslužijo. Vse te napore so postojnskim purgerjem jasno sporočili: »Zavedajoč se, da mora biti letošnja veselica ena največjih, kar jih je priredil naš sokol, se vsi člani veseličnega odseka trudijo, da bode častno. Sestanek za veselični odbor bo v soboto ob 6. uri zjutraj, kdor ne pride plača 1K za sokolski dom.«¹¹⁵ To leto so se še posebej potrudili pri propagandi. Drobni člankov o pripravah na dogodek je bilo toliko kot nikoli prej. Postojna – mesto v Ameriki¹¹⁶ je bila reduta, ki je uspela tudi zaradi dobre propagande.

Novica o mestnih pravicah, ki so bile Postojni podeljene 9. maja, je »najmlajše mesto« dosegla šele v petek, 20. maja, tik pred binško slovesnostjo in že po zaključku redakcije Notranjca. Ta o prvem praznovanju ni prav nič poročal; ker je sledil orientiranosti svojega glavnega poročevalca Frana Arka, so ga v tistem trenutku bolj zanimali boji med Slovenci in Nemci.

Vsem prebivalcem Postojne so bile namenjene le po mlademu mestu izobešene zastave, pokanje skrbno ugnezdenih topičev, kar vse sta zvečer zaključili slovesna bakljada in razsvetljava.¹¹⁷

Glavno praznovanje, ki je poudarilo glavni razlog tega cesarskega odlikovanja, je bilo orga-

¹¹³ Notranjec, 23. 1. 1909.

¹¹⁴ Notranjec, 7. 3. 1908.

¹¹⁵ Priprave nanjo so se pričele že dober mesec prej. Osnovali so poseben veselični odsek, k pripravam so povabili še »narodne dame«, ki jih je vodila gospa Pikel. Za »vse« tržane so dvakrat na teden organizirali plesne vaje, na katere so še posebej povabili sokole in narodne dame. Učili so se četvorke in besed (Notranjec, 20. 1. 1906). Pomembnejši tržani in okoličani so bili na prireditve osebno povabljeni. Vsem pa so na večer prireditve ponudili vozove, s katerimi so se lahko odpeljali nazaj proti domu (Notranjec, 10. 2. 1905).

¹¹⁶ Na enem od sokolskih plesov, poimenovanem Na planini, so svoje čare razkazovale planinske cvetlice, hribolazci in hribolazke, pastirji in pastirice (Notranjec, 12. 2. 1906). Leta 1908 pa so sokolom V gozdu ponujali granate (granata jabolka) in bobole (Notranjec, 22. 2. 1908).

¹¹⁷ Edinost, 23. 5. 1909.

¹¹⁰ Slovenski narod, 6. 2. 1909.

¹¹¹ Notranjec, 7. 11. 1908.

¹¹² Notranjec, 7. 3. 1908.

Kmečka idila moderne Postojne

nizirano na največji postojnski praznik - veselico na binkoštni ponedeljek,¹¹⁸ ki jo je pripravilo postojnsko uradništvo in predstavniki trga, združeni v jamski komisiji. Veselica ne bi bila prava brez »z radostjo prešinjenimi posestniki, ki so se vrteli v jami ob veseli, precizni godbi postojnski, ki je igrala ob vrčku hladnega piva in kozarcu pristnega vina.«¹¹⁹ To je bila slovesnost ob poceni »Vergnugungzüge«,¹²⁰ ki je zbrala Nemce, Italijane, Slovence. V množici desetih tisočev¹²¹ se je moral nekdo »svojega prijatelja tesno oprijeti, ako je šel slučajno ž njim v jamo, inace ga skoro gotovo ni zazrl več notri, kajti vsakojaki jeziki so tu prevpili vse, da niso slišali svojega spremljevalca, ki je bil komaj nekaj korakov oddaljen.«¹²² Postojnčani so imeli ta dan obisk zastonj, a če so se hoteli udeležiti plesa, so se morali pražnje obleči in vzeti krono ali dve za fotografa ali skodelico prave kave, ki jim jo je postregel pristni »turčin«. Priložnosti za zaprav-

ljanje je bilo ob raznovrstni ponudbi namreč več kot dovolj.

Še enkrat je obveljalo dejstvo, da o najmlajšem mestu marsikdo ne bi izvedel, če ne bi bilo jame, njenih tradicionalnih praznovanj in obsežne propagande, ki jo je vodila jamska komisija. Vabila na veselico so se skupaj z novičko o priznanju mestnih pravic pojavila v vodilnih slovenskih časopisih. Kasneje so o tem novem mestu izvedeli tudi tisti, ki so se sprehajali mimo firme Gričar & Mejač v Ljubljani, kjer je bila na enem izmed tako pogostih izložbenih prostorov razstavljena cesarska diploma, »prvi v slovenskem jeziku izdan in napisan diplom te vrste«. Da je Postojna postala mesto, so izvedeli tudi tisti, ki so od svojega prijatelja ali znanca dobili razglednico, na kateri je bila ta slavna diploma reproducirana.¹²³

Častno meščanstvo je namreč služilo za dokazovanje superiornosti provincialcev v »duhovnem središču« Notranjske. Pridevnik meščanski je hitro dobil tudi posmehljiv dodatek »častnega purgerstva«. Časniki so se posmehovali novopečenim meščanom, ki so bili mojstrski le v meščanskem oderuštvi, a to je bila le ena izmed vsa-

¹¹⁸ Obiskovanje jame ob binkoštnih praznikih tako tradicionalno, da je celo deželni zakon dovoljeval, da so bile večji del dneva odprte vse trgovine v Postojni (LGB, 2. 7. 1904, št. 11, str. 43). Isto je veljalo tudi za 15. avgust.

¹¹⁹ J.B., Postojna..., str. 35.

¹²⁰ Odpeljali so iz Ljubljane, Reke, Trsta in Pulja (Edinost, 25. 5. 1909).

¹²¹ Domoljub, 29. 5. 1909.

¹²² J. B., Postojna..., 1904, str. 35.

¹²³ Slovenski narod, 28. 1. 1910.

koletnih tem vseh tistih, ki se niso strinjali s politiko postojnskih purgerjev. Ta se je najlepše zrcalila nasvetu: »Če kdo plača z večjim novcem, naj se mu brez pritiskanja vrne, kar mu gre. Raje naj odbor postavi višje, a fiksne cene, da odpade tisto mešetarjenje, koliko da kdo povrh.«¹²⁴

Trška blagajna je sod brez dna in posebna umetnost jo je polniti

Postojnski gostilničarji, trgovci in mestni odborniki obenem so našli rešitev za polnjenje svojih mošnjičkov in mestne blagajne. Postojnska jama je bila objekt, v katerega je bilo treba vlagati in ki ni mogel prinašati vratolomnega dobička. Je pa zastoj delal reklamo obrtnikom in ponujal nizke vstopnine v sodelovanju z Južno železnico, ki je v Postojno pripeljala množico obiskovalcev. Jama je ponujala toplo preživetje binkoštnega ponedeljka ali beg pred vročino na veliki šmaren; to pa sta bila tudi dneva, ki so ju tržaški delavci komaj pričakovali. To sta bila pač dneva, ki sta tudi ubožnejšim »meščanom« ponujala umik iz domačega okolja. Vse te je vlak odpeljal iz Trsta že ob pol devetih zjutraj¹²⁵ in jih pripeljal domov šele zvečer. V Postojni pa so jih žejne in lačne pričakale »posebne« cene (»sodavice steklenica 30 vin., krompirček na krožniku - ena dobra žlica - 30 vin, liter vipavskega vina, ki se v Ljubljani toči 56 vin, v Postojni 1K 20 vin«¹²⁶), ki so bile »od županstva nastavljene.«¹²⁷ In prav od davka na pijačo je živela tudi trška blagajna, saj naj bi ji prinesel pol toliko dohodka kot vsi ostali v občini pobrani direktni davki. Zato sta si bila Slovenski narod in po njem Domoljub enakih misli: »domači gostilničarji s previsoko ceno svojih jedij in pijač nikakor ne smejo upati, da bodo ljudi privabili!«¹²⁸ Še dve leti kasneje je Rdeči prapor v jezi poročal, da je »takšno oderuštvo škandal!«¹²⁹ Temu je marsikateri Tržačan sicer prikimal in dodal, da »utegne biti kaj izjem«, a da ga je »kar zazebló in sram bilo«¹³⁰ nad samo nemškimi napisi v jami.

Odgovor prizadetih postojnskih gostilničarjev je bil najprej kritika domačih kaplanov, da so »hujskali proti domačim meščanom«, ko so ti »govorili o pogubi trgovca, gostilničarja ali roko-

delca, ki ne dela po svoji vesti.«¹³¹ Če Postojnčanov ostre besede niso preveč razburile, jih je v srce zbudilo, ko je »dež popolnoma skazil binkošti.«¹³² Ta udarec je bil tako hud, da so začeli v vseh časopisih ob najavi jamske veselice poudarjati, da je »obisk jame vsled suhih, breztežavnih promenadnih potov tudi ob ali po najhujših nalivih omogočen.«¹³³

Postojnčani so se zavedali tudi vseh prednosti, ki jih je prinašala nastanitev vojske v trgu. Ponošnemu poročevalcu ni šlo v nos, da je 22 generalov, ki so se leta 1905 mudili v Postojni, s seboj pripeljalo oddelek dvorne kuhinje in »vse, kot da bi šli na severni tečaj.« Na posebnem prostoru je silni generaliteti streglo 32 strežajev. Tudi bodoči meščan, vajen vsakršnih razvad, je moral potrditi, da »ga boli srce ob takšni potrati.«¹³⁴ Še posebej, ker je ta potrata vsako leto polnila blagajne trških obrtnikov in je bilo zato poletje okronano z epidemijo legarja brez vojske »prav dolgočasno.«¹³⁵ Trg je generale vseeno sprejel z godbo, kot se je spodobilo za vse večje dogodke. Sprejem je bi veličasten tudi zato, ker ni bilo kronane glave, kateri ne bi izročili peticije za stalno vojaško posadko v Postojni.¹³⁶ Takšne prošnje je bil deležen tudi nadvojvoda Friderik leta 1906.¹³⁷ Nad tem protokolom, ki je utrjeval pripadnost kraju, je budno bdela in ga vedno znova legitimirala trška elita.¹³⁸ Vojaška godba je vsako leto uspešno polnila senčnati vrt Ribnika ali Krone in tudi blagajno marsikaterega na papirju delujočega društva, te in one blagajne.

Moderne »naprave«, ki so povečevale konkurenčnost postojnskega turizma in hkrati dvigale meščansko samozavest, so pomenile tudi ogromen zalogaj za občino. Vsak jubilej je Postojna morala ovekovečiti z neko novo »moderno napravo«: pa naj je bila to zgradba meščanske šole ali bolnišnica, ki se je morala nahajati v središču mesta. Vodovod, kanalizacija, ceste in še kaj za povrh so večale dolg trga, ki je v letu 1908 imel le

¹²⁴ Domoljub, 14. 11. 1907.

¹²⁵ Notranjec, 25. 5. 1907.

¹²⁶ Slovenski narod, 26. 5. 1909.

¹²⁷ Notranjec, 10. 5. 1905.

¹²⁸ Notranjec, 14. 7. 1908.

¹²⁹ Poletna Postojna je bila že od nekdaj polna vojaštva. Angleški popotnik Ratliff je oktobra 1850 komaj našel prenočišče, saj naj bi bilo v »vasici« Postojni več vojakov, kot je imela prebivalcev: »Približno 2000 vojakov si je prisvojilo vse možne koticke.« (Shaw, Tuji..., str. 173.)

¹³⁰ Notranjec, 25. 8. 1906.

¹³¹ Ibidem.

¹²⁴ Notranjec, 12. 8. 1906.

¹²⁵ Edinost, 29. 5. 1909.

¹²⁶ Rdeči prapor, 6. 6. 1909.

¹²⁷ Ročni..., 1906, str. 244.

¹²⁸ Domoljub, 4. 6. 1907.

¹²⁹ Rdeči prapor, 3. 6. 1909.

¹³⁰ Edinost, 8. 6. 1909.

8500 K proračuna.¹³⁹ Ni kazalo drugega, kot da so vodilni možje zaprosili za povečanje neposrednih davkov, ki so v blagajno takoj prinesli prek 30.000 kron.¹⁴⁰ Denar so morali iztržiti tudi drugje in lepe denarce so obetale tudi pokopališke pristojbine, ki so lastnike »zidanih rakev« olajšale tudi do 1000 K.¹⁴¹

Zusammenfassung

Warum Postojna Stadt werden wollte

Postojna wurde am 3. Mai 1909 durch ein Diplom zur Stadt erhoben, das zum ersten Mal die Stadtrechte in slowenischer Sprache verlieh. So gesellte sich Postojna zu jenen Städten in Krain, die zu Beginn des 20. Jahrhunderts ihre mittelalterliche Tradition fortsetzten und auch in moderner Hinsicht Verwaltungssitze wurden sowie mit Hilfe der Industrie immer stärker wuchsen. Die zweite Gruppe waren jene Städte, von denen als blasse Erinnerung an den einstigen Ruhm einige Steine der alten Stadtmauern verblieben waren sowie eine Handvoll Stadtbürger bzw. Bewohner der slowenischen „Butale“ - so bezeichnete der Schriftsteller Fran Milčinski im Geiste populärer literarischer Strömungen die gesellschaftliche Realität.

Postojna wurde nicht wegen ihrer industriellen Entwicklung zur Stadt, sondern wegen ihrer Grotte - einem Wirtschaftszweig, der über die Industrie hinauswuchs. In einer Zeit, in der der touristische Gedanke in Krain noch in den Kinderschuhen steckte, kämpfte Postojna schon um eine Konzession für seine Grotte. Und zu einer Zeit, in der die ersten großen Fabriken das Antlitz der größten slowenischen Städte zu verändern begannen, rühmte sich Postojna in zahlreichen touristischen Führern ihrer heilkräftigen frischen Luft. Gerade deshalb war Postojna eine Stadt, die keine Vororte hatte, vielmehr behielten die Siedlungen, die rund um Postojna lagen, bis heute ihre Autonomie. In diese Siedlungen siedelten sich nämlich auch jene nicht an, die man mit einem modernen Begriff als Arbeiterschaft bezeichnen würde.

Unter den Stadtbürgern gab es solche, die behaupteten, in erster Linie Bauern zu sein und

¹³⁹ *Notranjec*, 28. 11. 1908.

¹⁴⁰ *Prvič je deželna vlada odobrila 122% doblade v letu 1911. (LGB, 24. 11. 1911 in 28. 12. 1912).*

¹⁴¹ *LGB, 1. 1. 1913, št. 1, str. 3.*

deren Probleme zu kennen. Doch noch bevor sie ihre Agitation beendeten, lamentierten sie bereits über den Staub, den die Stadtkehrer aufwirbelten - natürlich unter dem Vorwand, es gehe um die Förderung des Fremdenverkehrs. Die Elite war eine bunte Gesellschaft jener, die schon länger im Markt lebten, sowie jener, die erst vor kurzem zugezogen waren. Man traf sich an den Wirtshaustischen, wo man über diese und jene moderne Einrichtung redete sowie über die Artikel in der lokalen Zeitung *Notranjec* - und all das brachte die Menschen unwillkürlich einander näher. Vielleicht sprach man auch darüber, wer die Ehre haben sollte, am Bahnhof eine der ungezählten Besuchergruppen der Grotte zu empfangen. Ein wichtiges Element der Marktelite war außerdem die Mitarbeit in verschiedenen Vereinen und bei elitären Veranstaltungen, zu deren Höhepunkt der Sokol-Maskenball zählte.

Wenn auch die Meinungen der heimischen Obrigkeit und der Beamten in der gemeinsamen Sorge für den Fortschritt übereinstimmten, schieden sich an anderen Fragen wiederum die Geister. Am schlimmsten war es, wenn der eine oder andere nicht mehr bewußter Slowene oder bewußter „Liberaler“ war. Die Elite setzte sich als besondere Aufgabe die Pflege von möglichst vielen modernen Einrichtungen. Anlässlich jedes größeren Jubiläums wurde etwas Neues erbaut. Dafür aber benötigte man eine Menge Geld, das nicht so leicht aufzutreiben war, wie die zahlreichen Zulagen zu Steuern zeigten.

Die Unterschiede unter den Stadtbürgern, die aufgrund der Ausbildung zwischen Beamten und lokalen Kleinbürgern entstanden, werden durch die Feier anlässlich der Verleihung der Stadtrechte gut illustriert. Die kleinbürgerliche Elite feierte das Ereignis, noch bevor es tatsächlich stattgefunden hatte. Die politische Obrigkeit organisierte ihre Feier in der „staatlichen“ Grotte, und es kamen Tausende. Der Allgemeinheit, also auch der bäuerlichen Bevölkerung von Postojna, wurde hingegen das Geballer der sorgfältig aufgestellten Kanonen geboten und das war nicht anders, als wenn eine bedeutende Persönlichkeit nach Postojna kam.

Die formale Erhebung in den bürgerlichen Kreis feierte jede gesellschaftliche Gruppe auf ihre Art und Weise, war es doch gerade die Zeremonie, die mit ihren genau festgelegten Ele-

menten die Zugehörigkeit zu einer bestimmten Gruppe betonte und ganz klar die Grenzen aufzeigte, die eine Gruppe gegenüber anderen aufstellte. Die Elite von Postojna hatte den Eintritt in die bürgerliche Welt als erste gefeiert und zwar lange bevor Postojna tatsächlich als Stadt anerkannt worden war.

Noch einmal bewahrheitete sich die Tatsache, daß über die jüngste Stadt manch einer nichts erfahren hätte, wenn es keine Grotte gegeben hätte, keine traditionellen Feiern und keine umfassende, von der Grottenkommission geleitete Propaganda.